

La història dels set setges de Gandesa, per Don Antoni de Magrinyà

Introducció de Miquel Meix i Sabaté

El mes de novembre de 1909, la impremta de D. Joan Baptista Llop, de Gandesa, publica la història dels 7 setges de Gandesa de D. Antoni de Magrinyà i de Sunyer.

Antoni de Magrinyà, nascut l'any 1837, en plena Guerra carlina, era descendent, per línia materna, de Gandesa, de Can Sunyer, avui Can Serrano, situada al carrer de Miravet. Fou un notable advocat tarragoní, que exercí, entre altres, els càrrecs de president de la Diputació Provincial, president de la Societat Arqueològica Tarragonina i Comissari d'agricultura.

Magrinyà no va arribar a viure els fets que relata a la seva obra. Era un historiador que s'alimentava de les fons orals que, probablement, va sentir durant la seva infància i que, per escriure l'obra, va demanar que D. Josep Meix i Meix, de Can Pantaló, li narrés els fets.

El motiu que va moure Magrinyà a escriure la història dels Set Setges de Gandesa i el posterior exili de la població a Mequinensa fou, com ell mateix exposa, el desig que les noves generacions de gandesans coneguessin la gesta dels seus avantpassats i que aquesta no es perdés en l'oblit. Per aquest motiu, i perquè fós de fàcil lectura, va escriure una obra curta, "a fi que l'obra no resultés voluminosa i poguessin els nets llegir en una hora, els treballs que van tenir, els sacrificis que van fer i els esforços que van realitzar els seus avis gandesans."

La història dels Set Setges cal situar-la en el context de la primera guerra carlina, anomenada la Guerra dels Set Anys (1833-1840). Aquesta contesa s'esdevé a la mort de Ferran VII i es pot inscriure dins el context de la crisi i decadència de l'Antic Règim, en què mor un sistema absolutista, ferit des que les idees liberals franceses entraren amb les tropes de Napoleó (1808-1814), per donar lloc a una sistema constitucional que portarà canvis profunds a la societat espanyola del moment: aparició dels partits polítics, desamortització eclesiàstica de Mendizabal, municipal de Pasqual Madoz, etc.

La primera guerra carlina, la més important i cruenta de totes, va tenir dos escenaris principals, el País Basc i Navarra, on sobresortirà Tomás de Zumalacàrregui, i la zona dels Ports de Morella, el Matarranya, la Terra Alta, el Baix Ebre, el Montsià i el Baix Maestrat. La figura carlina més eminent serà, sens cap mena de dubte, un ex seminarista tortosí anomenat Ramon Cabrera. Serà ell qui, a partir del segon setge, dirigirà les tropes carlines que atacaran Gandesa.

El motiu de la importància estratègica de Gandesa radica en el fet que era la clau que obria les comunicacions que enllaçaven Aragó, València i Catalunya i, per aquest fet Cabrera necessitava ocupar-la.

Més que uns fets locals, caldria considerar els Setges de Gandesa com una lluita dels liberals de la Terra Alta. En efecte, com diu Magrinyà, a Gandesa es van concentrar els isabelins de Batea, Vilalba i Horta, entre altres, com ho prova, també, el fet que trobem entre els defensors a personatges com el capitans Tomàs Tarragó, de Vilalba, i Pau Figueras de Batea, i a Miquel Bes, de Can Cassola de Batea. A més d'aquests, trobem, entre els defensors, a D. Ciril Franquet, que es casarà amb Lluïsa Dara, hereva de la Baronia de Purroi. Franquet, natural d'Aldover, era, per aquest temps, tinent de les milícies voluntàries de Gandesa. Més tard, arribarà a ocupar càrrecs importants dins l'Estat, com ara diputat a Corts, Governador Civil de Tarragona, Màlaga, Saragossa, València i Barcelona. A ell devem la construcció de la carretera que enllaça Gandesa amb Tortosa.

Tots aquests milicians estaven sota el comandament de D. Caietà Arrea, jutge de Gandesa, que vivia a Can Eufraasi, avui seu del Consell Comarcal. Val a dir que D. Caietà va escriure unes memòries sobre les seves vivències durant els setges que van ser llençades a les runes quan es va construir l'actual edifici i van ser salvades, per sort, per un veí de Gandesa

Aquest gràfic en part històric, en part imaginari, demostra l'interès que despertà generalment el valor dels gandesans defensant-se contra els atacs del general carlista, Ramon Cabrera. (Del llibre *Historia de Cabrera*, de Dàmaso Calvo. Madrid, 1845; p. 78.)

i potser gràcies a això, algun dia podrem veure-les publicades.

El llibre, en el seu original, està escrit en castellà i amb un estil, podríem dir ampulós, propi de l'època. La publicació actual ha estat traduïda al català, mercès al servei de català del Consell Comarcal de la Terra Alta.

Pensem que la iniciativa de tornar a fer renéixer la Història dels Set Setges de Gandesa de D. Antoni de Magrinyà servirà perquè, com deia l'autor l'any 1909, aquells fets "no passin al panteó de l'oblit" i que animin els investigadors de la comarca a estudiar una època tant important per la nostra terra com aquesta del pas d'un règim absolutista i feudal a un altre de liberal que va transformar en profunditat les estructures socioeconòmiques i polítiques d'arreu dels territoris de l'Estat Espanyol, en general, i de la Terra Alta, en particular.

Índex

Advertiment	3
Dedicatòria	3
Pròleg	5
Introducció	6
Primer setge	6
Segon setge	7
Tercer setge	8
Quart setge	8
Cinquè setge	9
Sisè setge	11
Setè i darrer setge	12
Gandesa evacuada	
I. Marxa a Mequinensa	12
II. L'estada a Mequinensa	14
III. Gandesa davant les Corts	15
Epíleg	15
Gandesa a la darrera guerra civil	16
Apèndix	18
La Mare de Déu de la Fontcalda	18

HISTÒRIA DELS SET SETGES DE GANDESA

Varen tenir lloc del 7 de març de 1836 al 2 de març de 1838

per

ANTONI DE MAGRINYÀ I DE SUNYER

Advocat, expresident de la Societat Arqueològica Tarraconense, expresident de la Diputació provincial, excomissari d'Agricultura, etc. etc.

GANDESA

IMP. DE JOAN BAPTISTA LLOP

1909

Advertiment

A l'*Heraldo de Tarragona*, el 10 de desembre de 1907, vaig llegir que havia mort, a l'avanzada edat de 87 anys, el senyor Agustí Alcoverro. Era el darrer supervivent dels defensors de Gandesa durant la guerra civil dels set anys, i amb ell s'extingia per complet aquella nissaga d'herois que foren un model de virtut, de valor i de constància. És just que els seus fets no passin al panteó de l'oblit sinó que es perpetuin al llibre de la Història. Per això escric aquesta segona edició, corregida i augmentada, ja que la primera, lliurada a l'Ajuntament de la ciutat de Gandesa, no l'ha donada a la impremta tot i que ja han passat tres anys des d'aleshores.

"Sr. Alcalde de Gandesa.

Muy respetable señor: Tengo la grata satisfacción de acompañar con la presente, el manuscrito de la HISTORIA DE LOS SIETE SITIOS DE GANDESA y le ruego me haga el obsequio de manifestarlo al Ayuntamiento de su digna presidencia, al que tengo el honor de dedicar mi pobre pero patriótico y verídico relato.

Aprovecho gustoso esta ocasión para reiterarle su afecto y atenta consideración.- Antonio de Magriñá.- Gandesa 21 de junio de 1906."

"Alcaldía constitucional de la Muy Leal, Heróica é Inmortal ciudad de Gandesa.- núm. 451 (Hay un sello que dice: Alcaldía Constitucional de Gandesa).- Tengo la grata satisfacción, en nombre de la Corporación que presido, de darle a V. las más expresivas gracias, por haber honrado á la misma dedicándole la monografía ú opúsculo HISTORIA DE LOS SIETE SITIOS DE GANDESA.- Este Ayuntamiento, amante como el que más de las glorias de su pueblo, ha experimentado un verdadero placer con la lectura de su trabajo, que le ha hecho recordar la

heroicidad de la generación pasada admirada un día por todos los españoles, y conquistadora para el pueblo que la vió nacer, de los títulos que esmaltan el escudo de la Muy Leal, Heróica é Inmortal ciudad de Gandesa.- Recibid, pues, el homenaje de gratitud de la Corporación Municipal y de los hijos todos de este pueblo; y si hoy la penuria del Herario, no consiente llevar á la imprenta vuestro trabajo, tened la seguridad que no quedará inédito, pues tal es el acuerdo del Ayuntamiento.- Y en nombre propio, manifiesto á V. serme altamente satisfactorio, ser intérprete de los sentimientos de este vecindario, para quien, sino vió la luz del mundo en esta ciudad, ha dado constantes pruebas de su amor á ella, la que le considera como hijo ilustre suyo.- Dios guarde á V. muchos años.- Gandesa 28 de junio de 1906.- Francisco Jornet.- (Hay una rúbrica).- Sr. Antonio de Magriñá y de Suñer Gandesa." Es copia, Magriñá.

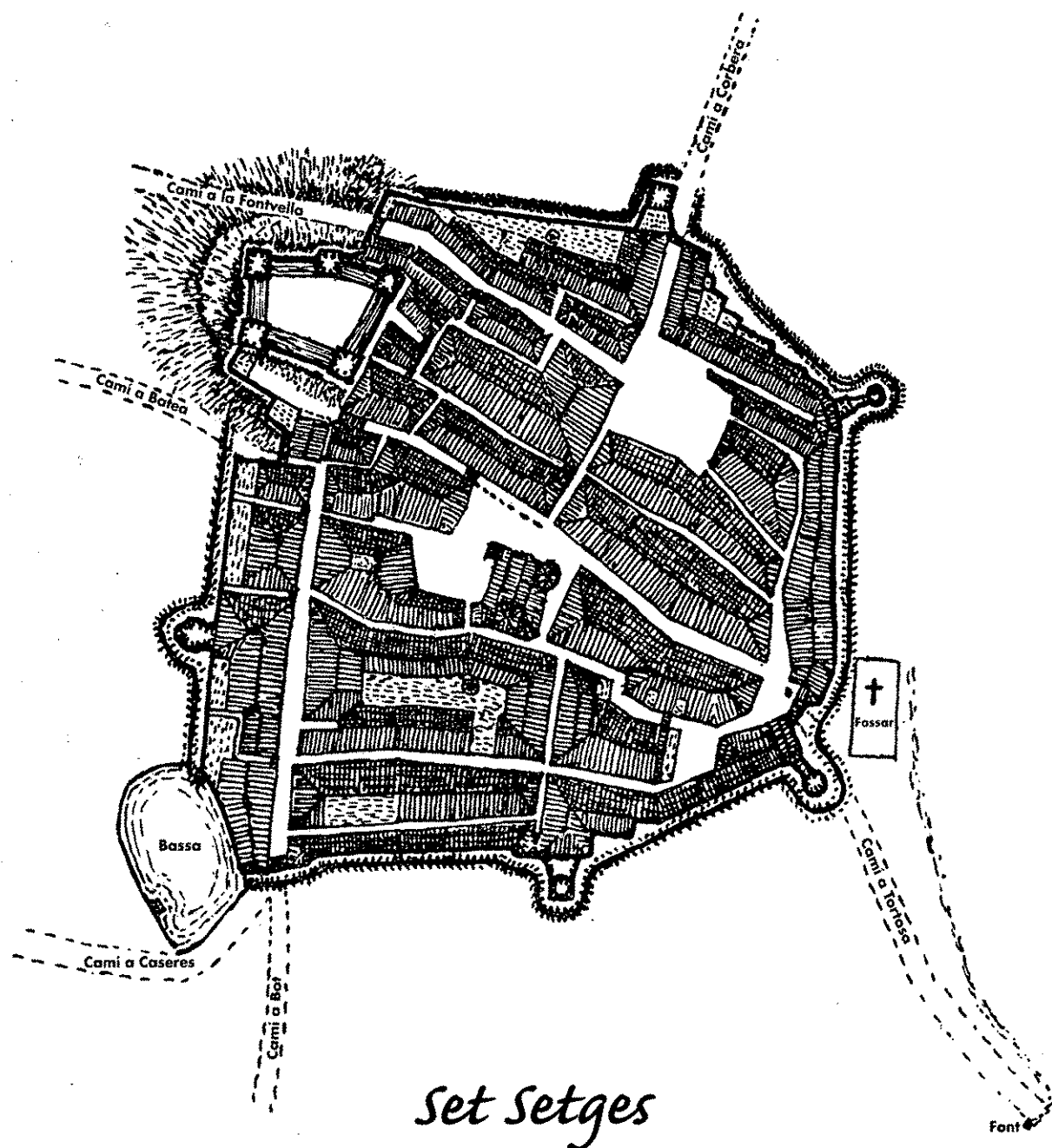
Dedicatòria

A l'Ajuntament de la ciutat de Gandesa. LLAOR A GANDESA. Qui honora la seva pàtria s'honora a si mateix. No només de pa viu l'home sinó també de la vida de l'esperit i del record del temps passat; i quan aquest passat és tan gloriós que situa la ciutat de Gandesa a l'alçada dels pobles heroics de les èpoques antigues i modernes, fa que en sentin legítim orgull els que hi varen nàixer, tot recordant ser descendents d'aquells que sabien morir per defensar la llibertat i que mai no es varen rendir.

Els partidaris de l'absolutisme s'estavellaren, no contra els murs de Gandesa, que no existien, sinó contra els pits dels seus valents defensors. Els noms d'aquells herois: Gaietà Arrea, Tomàs Tarragó, Pau Figueras, Ciril Franquet i Lluïsa Dara, s'haurien d'inscriure amb lletres d'or al saló consistorial.

Com sigui que només hi queden en aquesta ciutat quatre supervivents, que són: Domènec Gasull, àlies *Trompet*; Agustí Alcoverro (a) *Xerta*, Joan Adrià Suñé, i Josep Meix Meix (a) *Pantaló*, dels 495 valents que la varen defensar dels carlins, em va moure a sol·licitar a un d'ells, el veterà i octogenari Meix, que m'expliqués els fets d'aquella gloriosa epopeia. Lamento que no sigui una ploma millor que la meua la que escrigui la brillant pàgina que els liberals gandesans, amb el seu valor, la seva sang i el seu patriotisme, varen saber afegir en el segle XIX a

*Plànol
de la fortificació de Gandesa,
en la gesta heroica dels*

Set Setges

Disseny d'en Trinitari Fornós

l'etern llibre de la Història.

A l'Ajuntament de la Molt Lleial, Heroica i Immortal Ciutat de Gandesa, en la qual al segle XVIII, any 1798, va nàixer la meva mare; d'on sóc propietari i a la qual vaig tenir l'alt honor de representar a la Diputació provincial, ofereixo aquest treball.

Antoni de Magrinyà
Gandesa, 21 de juliol de 1906

NOTA. Els quatre supervivents que esmen- to baixaren a la tomba, el 23 de juny de 1906, Domènec Gasull; i l'any 1907, Josep Meix, Joan Adrià, i l'últim, Agustí Alcoverro. Que Nostre Senyor els tingui en glòria.

Pròleg

La ciutat de Gandesa, completament envoltada d'ametllers, es troba situada en un pla al peu del tossal de Puig Cavalier, a la cruïlla de la carretera de Tortosa i la d'Alcolea del Pinar, als 44° 5' 2" de latitud nord i a l'alçada de 430 metres sobre el nivell del mar. D'acord amb les dades estadístiques de 1900, té 750 edificis ocupats per 1.044 famílies que constitueixen 3.311 habitants. A les seves escoles, en data 7 de març de 1903, hi estudiaven 236 xiquets i 251 xiquetes. El cens electoral de 1907 era de 878 electors. La seva riquesa líquida imposable, de 160.796 pessetes. El seu terme municipal té 6.959 hectàrees¹. Produeix vi, ametlles, oli, cereals i avellanets, i no rep ni una sola gota d'aigua dels termes que l'envolten perquè es troba situat en un altiplà que els domina tots. És un país molt sa perquè gairebé cada any els nounats dupliquen els traspassats.

Els moros varen ser a Gandesa durant més de quatre segles, des del 712 al 1153, moment en què fou conquerida pel comte de Barcelona i marquès de Tortosa, Ramon Berenguer IV, qui cedí la població als Templers i d'aquests passà a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem. Gandesa és cèlebre perquè hi tingué lloc, l'any 1319, el casament de l'infant Jaume, hereu del rei Jaume II, amb Leonor, filla de Ferran *El Emplazado*. També, l'any 1337, Pere IV hi celebrà Corts. L'any 1700 es declarà partidària de l'arxiduc Carles d'Àustria contra Felip V.

Gandesa, que era vila en iniciar-se la guerra civil dels set anys, l'any 1833, fou ciutat quan va acabar, l'any 1840, ja que conquerí els títols de MOLT LLEIAL, HEROICA I IMMORTAL. El seu

perímetre es limitava aleshores als actuals carrers de València, de Santos San Miguel, del Pou Nou i de Pavia. Comptava amb uns 500 veïns, gairebé tots pagesos o ramaders.

Les seves fortificacions eren: un mal castell del senyor feudal, el Castellà d'Amposta, i una rasa, de sis metres d'amplada i quatre de profunditat, al voltant de la població. Protegien el fossat un seguit de tambors que es creuaven entre ells els focs construïts: el primer a casa de Solé, al costat de la bassa d'Engaire; el segon, a casa Vilanova, avui de Pastor; el tercer, a l'església de Santa Anna; el quart, al carrer de València, davant de casa Toledano; el cinquè, al carrer de Pavia; el sisè, a casa Vives; el setè, a casa Meix, davant el Serrallo, i a la caseta de Matamoros, el darrer.

Només hi havia una única porta d'entrada, anomenada de Corbera, situada al costat de la casa del fuster Franxo, a l'entrada de l'actual carrer de la Victòria, ja que la resta d'obertures que comunicaven amb l'exterior es trobaven tapiades i espitlleres.

Gandesa no disposava aleshores d'altres vies de comunicació que de dolents, de dolentíssims camins de ferradura per comunicar-se amb els pobles; les carreteres encara no existien atès que no fou fins el 1860 quan s'obrí al públic la de Móra, i posteriorment les d'Alcanyís i Tortosa.

Dues circumstàncies afavorien la defensa de la població. La primera, la possibilitat de poder-se comunicar totes les cases per les teulades gràcies als arcs que anaven de carrer a carrer, fins al punt que no hi havia ni un carrer ni una casa que romanguessin aïllats, de manera que si l'enemic hagués envaït la població, els seus habitants, sense passar pel carrer, haguessin pogut anar d'un extrem a l'altre del poble per auxiliar-se o donar-se socors. A finals del segle XIX, l'Ajuntament féu desaparèixer gairebé tots aquests arcs.

L'altra circumstància que facilitava la defensa era el fort i robust campanar des del qual es dominava la rodalia de la ciutat. Durant la guerra hi havia la guàrdia d'un sergent i quatre voluntaris, els quals, amb el nombre de campanades convingudes anunciaven al veïnat de l'arribada, la fugida o la direcció que prenia l'enemic, i també dels trets d'artilleria. Si tocaven una campanada, el dispar era de bala, i si en tocaven dues, era de granada. Quan l'artefacte no esclatava es donava una pesseta a qui el recollia per

tornar-lo a utilitzar els assetjats, la qual cosa provocà més d'una desgràcia per agafar les *granades abans que la metxa s'apagués del tot*.

He dit fort i robust campanar, per haver resistit les canonades dels carlins, les quals hi varen deixar senyals sobretot quan els assetjats hi col·locaren una cabra blanca, burla que alterava la bilis de Ramon Cabrera. Però sobretot va provar la seva fortalesa l'horrible llamp caigut l'11 de setembre de 1891, el qual matà un home i en ferí d'altres. A un, el llamp, li amputà el braç a l'alçada del colze, amb tal rapidesa i insensibilitat que va baixar corrent l'escala del campanar i donà més de cent passos pel carrer abans no va notar que li mancava aquell important membre del seu cos, el qual fou trobat a la torre, en el mateix indret que ocupava el ferit en caure el llamp.

Introducció

A la mort de Ferran VII, el 29 de setembre de 1833, la seva filla Isabel II fou proclamada reina d'Espanya, i el seu oncle, l'infant Carles, va pretendre la corona en funció de la llei sàlica. Heus aquí el motiu pel qual els seus partidaris s'anomenaren els carlins, així com els d'Isabel els isabelins o cristins, aquesta darrera denominació per la reina governadora durant la minoria d'edat de la seva filla, Maria Cristina de Borbó. També s'anomenaren blancs o absolutistes els carlins i negres o liberals els isabelins.

El primer cop que aparegueren a Gandesa els carlins fou el 4 d'abril de 1834, en nombre d'uns 1.500, comandats per Carnicer. Venien d'atacar els liberals de Batea, els quals es defensaren a casa Alcorissa. La seva intenció era reclutar gent a tots els pobles per on passaven, sota la imposició de pena de mort per a aquells que no s'hi ajuntaven, perquè el que volien era incrementar la partida. Després assetjaren infructuosament el convent de Móra d'Ebre, perquè no se'l van apoderar tot i que aconseguiren que se'ls sumessin els mossos de l'esquadra que hi havia al poble. Això provocà que les dues companyies que defensaven Falset, en veure arribar Carnicer amb els mossos de l'esquadra, cregueren que les forces que portava eren de l'exèrcit i foren sorpresos.

Després d'afusellar els oficials i els sergents presoners, marxà cap a Maials, on fou interceptat pel general Bretón al capdavant d'unes forces que havia tret de Tortosa. Juntament amb Carratalà, comandant general de la província,

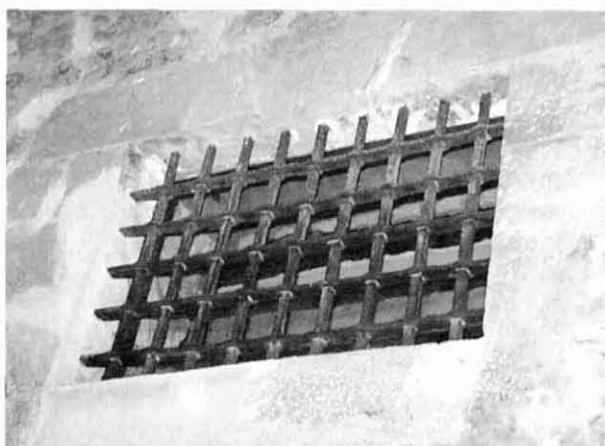
derrotaren per complet Carnicer, i la major part dels seus partidaris varen caure presoners i foren deportats, després, a l'illa de Cuba. El meu pare, Llorenç de Magrinyà, en aquella acció comandava els nacionals de Falset. Carnicer va poder escapar, i amb un rai fet de feixos de canya, va creuar el riu Ebre i va anar a les muntanyes dels anomenats Ports de Beseit, on s'uní als cabdills Cabrera, Torner, Quiles i d'altres. Però, poc més tard, quan creuava el pont de Miranda de Ebro, fou capturat i afusellat.

L'any següent, el 1835, les faccions s'incrementaren notablement a l'actual districte de Gandesa, i això motivà que els nacionals, liberals, isabelins, negres o com es vulgui anomenar-los, dels pobles de Batea, Vilalba i Horta, entre d'altres, es concentrassin a Gandesa, i units als d'aquesta població formaren quatre companyies que foren les que sostingueren els set setges objecte de la present història, sota el comandament de l'alcalde major, Gaietà Arrea.

Primer setge

Al capvespre del 6 de març de 1836, una veïna de Gandesa anomenada Martina Agramunt (mare del qui amb el temps fou oficial carlí Pere de Mascareta), va portar la notícia que els carlins s'acostaven per la banda de Bot. Això va fer que el comandant Arrea reunís les forces dels liberals per ocupar els punts que tenien assignats per estar alerta. De nit es va poder sentir el soroll que feien els carlins en prendre posicions per a l'atac.

Efectivament, Josep Torné, natural de Miravet, amb dos batallons d'infanteria, un esquadró de cavalleria i un canó d'alzina o de carrasca, construït als Ports d'Horta pel fuster

Reixa de la vella presó de Gandesa.

Kilbo Carrete

Mani, de Móra d'Ebre, es proposava atacar Gandesa. A l'alba del dia 7 de març, els carlins van disparar el canó de fusta, aviant una bala del 8 que no va provocar cap dany. Seguidament, varen intentar l'assalt a la població per casa Solé, la qual es troba al costat del portal d'Horta, a la vora de la bassa d'Engaire. Van ser refusats pels valents defensors, els quals, a més de causar-los un gran nombre de baixes entre morts i ferits, aconseguiren després d'atacar-los en combinació els capitans dels voluntaris nacionals Tomàs Tarragó, Pau Figueras i el tinent Ciril Franquet, derrotar-los per complet i apoderar-se del canó que havien rebentat per la recambra, malgrat estar protegit per forts anells de ferro al disparar-lo per segon cop i donar mort a tres carlins. Els liberals van retenir el canó com a trofeu de la seva victòria, a sobre de la porta anomenada de Corbera, al llarg dels dos anys que duraren els setges.

Des que havia començat la guerra, el primer general que havia actuat al país era Churruca, el segon Montero i el tercer Iriarte. Aquest últim, sabedor que els carlins assetjaven Gandesa, amb les forces que tenia a Xerta (dos batallons del regiment de Savoia i dues companyies comandades per dos capitans voluntaris, Josep Franquet, d'Aldover, i N. Jornet, de Xerta), va córrer en auxili de Gandesa. En menys de tres hores es va presentar a les envistes del poble, tot i els 28 quilòmetres que separen les dues localitats.

En veure la columna d'Iriarte, els carlins abandonaren el setge i ràpidament fugiren als seus amagatalls dels Ports de Beseit. D'aquesta manera acabà el primer setge, notabilíssim per haver-se usat, potser sense precedents en una guerra, un canó de fusta.

Segon setge

Després del primer setge, els liberals gandesans s'ocuparen, amb l'ajut dels pobles de la comarca, d'arranjar i millorar les fortificacions, que com ja he dit, eren un mal castell i una rasa o fossat de sis metres d'ample per quatre de profunditat, i diversos tambors. Eren fonamentats els temors d'un proper atac o setge que temien els defensors de la immortal Gandesa. Efectivament, el 21 de juny de 1836 tornà a ser assetjada per les forces carlines de Forcadell i Llangostera comandades per Ramon Cabrera, formades per sis batallons d'infanteria i sis es-

quadrons de cavalleria.

Un cop concentrades aquestes forces a l'ermita del Calvari, es dividiren per atacar la població. El primer que van fer fou apoderar-se del Raval que aleshores, com ara, estava separat de Gandesa pel carrer avui anomenat de Santos San Miguel.

Un cop conquerides les cases del Raval, els carlins disposaven d'una posició avantatjosa per combatre els assetjats, per tant, calia desallotjar-los imperiosament de la seva posició. Per aconseguir-ho es destacaren 150 homes, els quals atacaren de manera infructuosa. Varen haver de retrocedir amb la pèrdua de quatre ferits, de la curació dels quals se n'encarregà Lluïsa Dara, posteriorment muller del tinent de la primera companyia, Ciril Franquet, ambdós pares de l'actual baró de Purroy.

Fracassat el primer intent de desallotjar els carlins del Raval, fou Tomàs Tarragó, de Vilalba, qui s'encarregà d'aconseguir-ho. El dia de Sant Joan, el 24 de juny, amb seixanta homes de la companyia que capitanejava, no només va aconseguir que evacuessin el raval sinó que fins i tot l'incendià. Al valent Tarragó, no debades, l'anomenaven *El Terror dels Carlins*.

Tan convençuts estaven els carlins d'apoderar-se de Gandesa, que entre el poble i el Calvari tenien acumulades més de mil càrregues de llenya seca i branques del bosc formant una trinxera, resguardada amb quatre o sis companyies, a l'espera de cremar els voluntaris gandesans quan caiguessin presoners. El dia 25 de juny, mentre els carlins feien la migdiada aprofitant la calor que feia, sortiren del poble sis liberals amb torxes enceses i en un instant calaren foc al combustible acumulat, i com que el vent era favorable als assetjats i contrari als assetjadors, els carlins hagueren de fugir en retirada cap el Calvari.

Una altra estratagema es van ingeniar els carlins per apoderar-se de la població. Van construir quatre cases de fusta les quals, mogudes amb rodes, es podien apropar perquè els quaranta homes que hi havia a cadascuna poguessin atacar, sense por de les bales dels enemics. Tampoc els resultà perquè uns vint voluntaris, que van sortir ràpidament del poble, les van incendiar.

Aquests van ser els fets més destacats del segon setge, que va durar set dies, amb balanç d'un mort i catorze ferits entre els liberals i deu

morts i vint-i-vuit ferits dels carlins.

El 28 de juny, el general Rodin amb una divisió de 4.000 infants, 400 cavalls i dues peces d'artilleria, no només féu aixecar el setge sinó que proveí Gandesa de material de guerra i queviures.

En aquest setge quedà provat el valor, l'entusiasme i la temeritat que per la gran causa de la llibertat i la reina desplegaren els invictes defensors de l'Heroica i Immortal Gandesa.

Tercer setge

Els vuit dies transcorreguts des del setge anterior al present, el qual va començar el 6 de juny, els aprofitaren els gandesans per recollir el poc fruit que els assetjadors havien deixat en la seva devastació. Per vigilar i auxiliar els treballadors, es va formar una esquadra de guies formada per quaranta voluntaris sota el comandament del sergent de la primera companyia, Baptista Solé.

El 5 de juliol, el comandant Arrea va tenir confiança que Cabrera es dirigia amb artilleria cap a Gandesa. Seguidament es varen omplir de terra sacs i bótes buits, i se situaren en llocs adients perquè en tinguessin de recanvi si convenia d'utilitzar-los en cas que els carlins obrissin forat.

El dia 6 de juliol de 1836, Ramon Cabrera amb les brigades carlines de Forcadell i Llangostera, formades cadascuna per dos batallons i dos esquadrons amb dues peces d'artilleria, va tornar a assetjar Gandesa. Per conduir els canons, Cabrera va haver de fer-los encaixonar dins de troncs d'arbres que eren arrossegats per cavalleries, atès que, com ja he dit abans, no existien en aquell país altres accessos que deficients camins de ferradura.

Situats els canons en bateria molt prop de la població, els assetjats varen triar dotze bons tiradors, encarregats de matar amb la seva bona punteria tots els artillers que servien les peces. Això obligà els carlins a aprofitar la nit per situar la bateria a major distància però com les peces eren de curt abast no arribaven a la població i no produïen cap mal.

El brigadier Nogueras, que es trobava al Baix Aragó, en tenir notícies del nou setge de Gandesa, va venir de pressa i corrents. A l'aproximar-se, els carlins varen tornar als seus caus dels ports de Beseit. Els assetjats varen quedar proveïts de vitualles i municions.

Quart setge

Cabrera sabia la importància que tenia Gandesa per a la guerra, ja que per la seva magnífica posició estratègica qui la posseïa dominava no només el seu partit judicial, del qual n'és al centre, sinó que posseïa les claus d'Aragó, Catalunya i València, per estar situada a 22 quilòmetres de Móra d'Ebre, a 25 de Calaceit, a 36 de Vall-de-roures i a 42 de Tortosa. D'aquí la tenacitat per voler apoderar-se'n, per això, tan bon punt marxaven les columnes de l'exèrcit ja tornaven a assetjar-la.

En aquesta ocasió el setge anà a càrrec de les brigades de Forcadell, Torner i Llangostera, que formaven un total de nou batallons, quatre esquadrons i dos canons capturats al brigadier José Martín Iriarte, a qui Cabrera havia derrotat prop d'Ulldecona, on foren completament destrossades les companyies de liberals voluntaris comandades per Josep Franquet i N. Jornet. Ambdós capitans varen trobar en aquests episodis una mort gloriosa.

Encerclada la població, els seus defensors varen resistir valerosament l'atac dels carlins fins que Nogueras, als deu dies de setge, vingué a aixecar-lo.

En l'espai de temps passat entre el quart i el cinquè setge, es va produir un important fet digne de ser esmentat.

Quan els carlins aixecaven els setges, deixaven sempre partides disperses perquè la població quedés bloquejada. Un cop hom creia que no es trobava bloquejada perquè ja no s'hi veia cap carlí, tres dones que sortiren a menjar figues varen ser fetes presoneres, i intercanviades després per dos capellans i una ama de capellà que els assetjats tenien d'hostatges. No era possible portar o traure queviures o menjar a Gandesa, ja que havien arribat a afusellar a una tal Reina, que venia de Corbera, perquè li van trobar una mica de sucre i mitja lliura de xocolata.

Això va produir el pànic i una escassetat tan gran de queviures que provocà l'aparició de veritable gana. Per aplacar-la, no només menjaven carn de cavall, de ruc, de matxo i ratolins els desgraciats habitants de Gandesa, sinó que fins i tot menjaven les herbes del camp. Eren afortunats aquells que podien menjar pa pastat amb farina mòlta en els molins d'oli.

Enmig d'aquesta gravíssima situació, els propietaris i els comandaments dels voluntaris

Kildo Carreté

Escut de Gandesa a la porta dovellada del que fou la Casa del Delme.

acordaren que una persona d'intel·ligència i valor marxés cap a Saragossa acompanyat amb vuit homes i una important quantitat de diners per adquirir articles de consum i portar-los fins a Gandesa, aprofitant la marxa d'alguna columna de l'exèrcit.

Miquel Bes, àlies *Cassola*, natural de Batea, fou designat per portar a terme aquesta empresa. Va sortir amb els vuit voluntaris cap a Saragossa i quan hi va ser va comprar vuit bous, 200 vedells i adquirí queviures de tota mena amb els quals carregà 150 animals. Un cop format el comboi, va traslladar-se de Saragossa a Casp aprofitant la marxa d'una columna de l'exèrcit. Però com que no hi havia cap altra columna que l'escortés, va decidir el liberal *Cassola*, amb un valor i una audàcia que ratllaven la temeritat, marxar amb el comboi sense cap força de l'exèrcit i recórrer tot sol els cinquanta quilòmetres que li faltaven per arribar a Gandesa.

A les quatre de la tarda va sortir de Casp, i aprofitant la nit i que dormien els carlins, va poder travessar els pobles de Favara i Batea que tenien ocupats, i presentar-se abans que no es fes de dia a la Creu de la Saboga, situada a quatre quilòmetres de Gandesa. Allí el comboi va fer una aturada i *Cassola* va destacar dos homes, un perquè anés a Gandesa a donar avis

de l'arribada del comboi i l'altre perquè inspeccionés com estava el camí i retrocedís per donar noves de la situació. Aquells dos voluntaris van complir la seva comesa i trobaren a dos quilòmetres, al mateix camí, una companyia carlina que feia bivac en una foguera que envoltaven per escalfar-se, ja que era de matinada i feia fred. Amb això restava interceptat el pas del comboi.

Al tenir notícia Gandesa de la situació de *Cassola*, varen sortir cinquanta voluntaris que sorprengueren i dispersaren els carlins. Aleshores, ja lliure el camí, el comboi va poder entrar sa i estalvi a Gandesa, la qual cosa va produir infinita i immensa alegria i es varen llançar les campanes al volt. Això i el soroll dels 150 animals que sentiren els carlins, va fer que creguessin que una forta divisió de l'exèrcit havia entrat a la població i aixecaren el bloqueig.

Gandesa va quedar salvada i socorreguda, la gana s'hi va extingir, però la liquidació del producte d'aquell comboi va provocar cap el 1862 una gran tragèdia que va costar la vida a un fill del valent *Cassola* i al capità de voluntaris Pau Figueras, que no relato per no ser propi d'aquest lloc.

Cinquè setge

Al final de 1836, el general Cabrera, amb les mateixes forces de l'anterior setge, formades per les brigades carlines de Forcadell, Torner i Llançostera, va tornar a assetjar Gandesa. La situació defensiva de la població havia millorat des de la visita del general Borsso di Carminati, perquè els havia portat de Tortosa un obús i dos canons. L'obús, de dotze polzades, va ser col·locat al castell, i en tenia cura un voluntari natural del Pinell de Brai que havia estat artiller, anomenat Joan Arnal. Tenia tant d'encert Arnal en la punteria de l'obús, que col·locava el projectil en el lloc i el punt que volia. La seva habilitat arribava a l'extrem que mentre els carlins construïen una mina, va saber posar-hi el projectil a la boca i matà els carlins que hi treballaven. Els canons estaven muntats sobre rodes i es transportaven amb facilitat al lloc i al punt que convenia.

El setge durà uns vint dies i s'ha d'esmentar com a fet més notable que els carlins aconseguiren obrir una gran bretxa darrera casa Solé, al costat de la bassa d'Engaire, en un indret on el terreny era molt dur i per tant no s'havia pogut aprofundir en la rasa de defensa. Assolit el seu

objectiu amb la bretxa, els carlins varen tocar l'alto el foc i enviaren amb un bastó i un mocador blanc un parlament als voluntaris que estaven a casa Solé, que feia de fort, intimidant-los a la rendició ja que en cas contrari serien degollats tots els habitants.

El comandant Arrea digué que ho consultaria als caps dels voluntaris amb la qual cosa intentava guanyar temps per col·locar sacs i bótes plens de terra i un canó a la bretxa. Llavors donà la següent resposta als carlins: "Els valents voluntaris que defensen aquests murs per la Constitució i la seva Reina, venceran o moriran".

Represes les hostilitats, l'artiller Arnal servia amb bona punteria el canó col·locat a la bretxa, i al segon tret va posar la bala dins del canó dels carlins amb la qual cosa va inutilitzar-lo completament. El comandant premià amb una unça d'or l'artiller Arnal pel seu feliç encert. Aquest contratemps va fer desistir els carlins de l'assalt que projectaven.

Una nit, quatre voluntaris van eludir la vigilància dels assetjadors i van travessar les seves línies per arribar fins a Aragó per informar el general Nogueras que Gandesa tornava a estar assetjada. En assabentar-se'n, Nogueras envià un comunicat al comandant de la plaça assetjada en el qual deia: "Habiendo llegado á mi noticia que Gandesa vuelve a estar sitiada; aunque no

puedo disponer mas que de un batallón y de un escuadrón juro, que muerto ó vivo entraré en ella, para lo cual me pongo en camino". Havia previst Nogueras que aquest comunicat cauria en poder dels carlins, amb la qual cosa l'enemic aprofitaria l'ocasió per anar-los a combatre, vistes les escasses forces que tenia.

Efectivament, la previsió del general liberal va resultar encertada i la seva astúcia va donar tot el resultat esperat, perquè un cop assabentats els carlins de les migrades forces de Nogueras varen anar a la Creu de la Saboga, que com ja he dit abans es troba a quatre quilòmetres de Gandesa, a l'antic camí de Batea, que era aleshores punt obligar de pas ja que no existia l'actual carretera a Alcolea. Varen preparar una emboscada en aquelles planes, llavors poblades d'espessos boscos, i esperaren l'arribada de la petita divisió per derrotar-la. Però no era un batalló, sinó cinc, i no era un esquadró, sinó tres, els que portava Nogueras; així fou, que en comptes de ser derrotat pels carlins foren els carlins els derrotats amb més de 500 baixes.

Pel seu bon comportament en l'acció, foren ascendits al grau d'alferes els sergents Joaquim Jovellar, que amb el temps arribaria a ser capità de l'exèrcit, i Joan-Baptista Fornós, que més tard comprà de Béns Nacionals el castell de Gandesa, que va fer desaparèixer per complet.

Espasa amb la seva funda. Records de la guerra dels Carlins als Set Setges de Gandesa (1836-1838).

Va morir de jutge de Primera Instància a Montblanc.

L'acció de la Creu de la Saboga fou anomenada pels carlins "de les metzines", perquè quan esperaven la columna va passar per allí un pobre traginer que transportava amb uns ruquets unes bótes amb vi i aiguardent. Els carlins quan el van veure s'apoderaren del carregament i s'atiparen de beure'n tant com en volgueren. Seguidament va tenir lloc l'encontre, i un cop dispersats els carlins i empaitats per la cavalleria, molts arribaren fatigats i assedegats al Mas de la Bella, a uns cinc quilòmetres de la Creu de la Saboga. Allí, al barranc, van beure d'aquelles aigües fangoses i estancades, la qual cosa provocà la mort immediata de la major part d'ells.

Aquest episodi va fer creure als carlins que l'aiguardent i el vi estaven emmetzinats. Aquesta falsa creença va costar la vida al pobre traginer que dies després van tornar a trobar. El varen fer presoner, li passaren consell verbal de guerra, el condemnaren a ser esquarterat per quatre cavalls i, un cop complida la sentència, varen dividir els seus membres i els col·locaren clavats en pals als camins que conduïen a la ciutat de Gandesa. El cap, va romandre posat dins d'una gàbia fins que no va acabar la guerra l'any 1840.

Sisè setge

A l'estiu de 1837 (any en el qual va nàixer l'autor d'aquesta Història), va tornar a ser assetjada Gandesa amb nou batallons d'infanteria, quatre esquadrons de cavalleria i un obús i dos canons d'artilleria. Els canons els col·locaren en bateria a l'era del Delme, i l'obús el situaren a l'ermita del Calvari, des d'on es dominava la població per la banda de migdia, i on sempre Cabrera establí el seu quarter general. El foc fou trencat pels carlins i contestat pels assetjats amb els dos canons i l'obús que els havia portat de Tortosa Borso di Carminati.

Des de la bateria carlina fins el poble hi havia uns 500 metres de distància i entremig un camí fondo, on per la nit s'amagà un batalló carlí per estar més a prop de la ciutat i poder-la assaltar tan bon punt l'artilleria obrís bretxa. Els assetjats van observar com després de cada tret guaitaven alguns caps, per la qual cosa cregueren que hi havia una secció de carlins. Vist això, el comandant de la plaça decidí que el sergent

primer, Baptista Solé, cap de la secció de guies, anés amb 25 homes a fer un reconeixement del camí, mentre els voluntaris de la ciutat quedaven amb les armes preparades.

Era l'hora de la migdiada, els carlins en aquella fondalada es consideraven lliures de ser atacats pels assetjats. Feia molta calor i amb els fusells havien fet pavellons i col·locat a sobre mantes i roba per obtenir ombra. El valent Solé va sorprendre la majoria de carlins dormint després d'haver fet corrents els cent metres que els separaven. Fugiren tots deixant abandonat tot l'equip i l'armament, el qual fou recollit pels assetjats. Fou una gran victòria ja que els carlins tingueren catorze morts i uns cinquanta ferits. Malgrat tot, al moment de disparar sobre els carlins, una bala va ferir el braç de l'heroic sergent Solé, el qual morí als pocs dies.

En sentir Cabrera el soroll dels crits i els trets va creure que es produïa l'assalt i amb el seu Estat Major va córrer des del Calvari fins on estava la bateria. Quan a l'arribar s'assabentà del desastre ordenà afusellar el cap del batalló, conegut amb el sobrenom de *Pebre-roig*.

El dia de Sant Antoni de Pàdua, el 13 de juliol, els assetjats contruïen una bateria al Portal d'Horta, situat a sota de la capella de Santa Teresa, al costat de la casa de Francesc Solé i Pradells, que era a la vora de la bassa d'Engaire, a l'extrem del carrer que abans s'anomenava d'Horta, avui de Pascual Madoz. Dono aquestes dades perquè a la fi del segle XIX foren enderrocats el portal i la capella.

Els carlins, des de la banda del Calvari, no paraven d'engegar trets als constructors de la bateria. Al veure que eren pocs, el tinent de la primera companyia, Joaquim Figueres, ordenà que hi anés un caporal amb vuit homes per desallotjar-los. Però van veure que els carlins havien augmentat en nombre, per la qual cosa sortiren trenta homes més a dispersar-los i arremetre'ls fins a la Font de l'Heura.

Aleshores els carlins, que es trobaven emboscats per la part del camí de Bot, atacaren els liberals, els quals varen poder obrir-se pas i arribar fins al peu del Calvari. Es varen refugiar al camí fondo que condueix les aigües pluvials a la bassa d'Engaire, per defensar-se de la cavalleria que se'ls tirava a sobre. No hi ha dubte que haguessin mort tots si el capità Tarragó, amb la seva companyia, no hagués aturat la cavalleria carlina que anava a tallar-los la retirada.

da per la banda de l'actual carretera de Tortosa. Aquest fet d'armes costà als voluntaris liberals tres morts, cinc ferits i diversos contusionats, i s'ignoren les baixes carlines per haver retirat els seus efectius.

El mariscal de camp Agustí Nogueras vingué amb la seva divisió a aixecar el setge i proveir de vitualles els assetjats. En veure'l arribar, els carlins, com sempre, tornaren a resguardar-se als Ports de Beseit.

La reina governadora Maria Cristina de Borbó, *sabedora dels fets brillants d'armes que s'han esmentat*, concedí a la vila de Gandesa els títols de MOLT LLEIAL, HEROICA I IMMORTAL CIUTAT DE GANDESA, i declarà els seus defensors lliures de contribució i lleves d'un a deu anys a parer de les Corts. Com que res es va demanar a les Corts no passà això últim de ser un bon desig de la reina, la qual també concedí la Creu de Sant Ferran, de primera classe, al comandant Arrea, i la d'Isabel II als membres de la Milícia Nacional.

Setè i darrer setge

Rendida a traïció la plaça de Morella a Ramon Cabrera perquè per la força de les armes li hagués estat impossible, per trobar-se ben emmurallada, artillada i defensada, tornà a ser assetjada Gandesa. Però Gandesa no era Morella i el traïdor no hi habitava.

Aquest fou el setge més important, durà tot el mes de febrer de 1838. L'inicià Cabrera amb les forces de Forcadell, Llangostera i Solaní, i més tard se'ls uní la brigada que comandava Cabañero. En total reuní dotze batallons, vuit-cents cavalls i nou peces d'artilleria de calibre superior a la dels altres setges, tretes de Morella.

Instal·lada l'artilleria en bateria a la Creu Coberta, per fi van poder ensorrar un tros de muralla però no van poder fer callar l'obús. Els hagués estat fàcil arrasar la població sinó s'haguessin entestat a fer-ho per la part del castell, on hi havia l'obús que governava el valent artiller Arnal que els desconcertava per complet a causa dels seus afinats trets. La lluita era titànica, terrible. Vint contra un, però sucumbí el nombre. Ben cert és que són invencibles els pobles que no estan viciats ni corromputs quan lluiten per la llibertat!

Després de fer comparèixer a multitud de veïns dels pobles de la comarca, dividiren els carlins les seves forces per brigades i les destina-

ren a ocupar els quatre punts cardinals, de manera que Gandesa restava totalment envoltada. Vist això, els gandesans esperaven l'assalt d'un moment a l'altre, per la qual cosa estaven previnguts en contínua vigilància i alerta.

A la matinada del 28 de febrer, llançaren els carlins una bomba amb gran alarim i l'infernall soroll que feien dotze músiques o xarangues dels dotze batallons assetjadors tocant tots a l'hora; als cinc minuts de restablir-se la calma, tornaren a enviar una segona bomba, i en comprovar que esclatava dins del poble, tornaren a repetir les músiques però en aquesta ocasió acompanyades dels crits: "A l'assalt! A l'assalt!"

Tot i això, els carlins no penetraren dins de les rases que servien de muralla i de defensa, les quals, com ja he dit, tenien sis metres d'amplada i quatre de profunditat. Com que els assetjats mantenien un nodrit foc des de l'alba, els carlins s'enretiraren i es concentraren a la zona del Calvari. S'hi veia Cabrera i Cabañero, que pels seus gestos mantenien una gran discussió, la qual cosa va provocar que el darrer se separés amb la brigada que comandava i marxés a Saragossa, on entrà a la matinada del 5 de març.

El primer de maig de 1838, aixecà Cabrera el setge en saber que el general Santos San Miguel s'apropava amb 5.000 infants i tres esquadrons de cavalleria comandats pels qui, temps a venir, havien de ser capitans generals de l'exèrcit, Juan de la Pezuela, comte de Xest, i Francisco Serrano Domínguez, duc de la Torre i regent del regne.

Amb el present, finalitzaren els setges de Gandesa, i com que els carlins no la van poder vèncer, Cabrera no va apoderar-se de la cabra blanca que Lluïsa Dara féu col·locar al capdamunt del campanar.

Glòria als voluntaris nacionals que tantes proves de valor i heroisme varen donar lluitant a favor d'una reina que representava la llibertat, i en contra d'un pretendent que simbolitzava la inquisició, l'absolutisme i la tirania.

Gandesa evacuada

I. Marxa a Mequinensa

No havien acabat les penalitats i els patiments per als pobres defensors de Gandesa, d'altres proves més dures els esperaven, que no eren ni de valor ni d'heroisme sinó d'abnegació,

misèria, paciència i resignació. Ara, quan ja han desaparegut per complet del món dels vius els 495 valents que la defensaren, cal declarar, per ser de justícia, que si a Gandesa foren grans per les seves virtuts i per la seva constància, no menys grans foren a Mequinensa.

Tan bon punt entrà a Gandesa el general San Miguel, donà l'ordre d'evacuar-la al dia següent. Va ser inútil que s'exposés la necessitat de retardar la marxa a fi i efecte d'aconseguir pels pobles de la comarca animals per transportar la gent gran impedida, els xiquets, les dones i les robes. Mobles i fruits forçosament havien de quedar abandonats per manca de transport, ja que aleshores les conduccions es feien als lloms de les cavalleries perquè els carros eren inexistents en aquell país on no havia cap carretera.

Amb dolor al cor i plors als ulls, després de dos anys de lluita, aquells valents gandesans hagueren d'abandonar les seves cases, les seves collites, els seus mobles i interessos als carlins que quedaren amos absoluts de tot. El primer que van fer va ser apoderar-se de les campanes i dels ferros dels balcons, a excepció d'un a petició d'un capellà que vivia en aquella casa i que ara és propietat de Gregori Lluís, al carrer de la Victòria.

A les dues de la tarda del dia 2 de març de 1838, dia de Sant Simplicí, sortiren els defensors de Gandesa i les seves famílies cap a Vilalba dels Arcs, on pernoctaren, acompanyats de la divisió de San Miguel. Els carlins, sabedors de la marxa, anaren a col·locar-se per la nit prop del riu Matarranya, més enllà de la Pobla de Massaluca, per tallar-los el pas. Així ho va comprendre el general i es dirigí cap a Favara el dia següent.

Posada en marxa la columna que acompanyava el comboi, fou interceptada pels carlins a una hora de Batea i la tirotejaren des de les nou del matí fins a les nou de la nit, quan arribà a Favara. A la una de la tarda del 3 de març, dos batallons i un esquadró carlins es posaren davant la columna per tallar-los el pas, en el moment que anava a travessar la Vall Major de Batea. En veureu-ho, feu una aturada l'avantguarda formada pel Regiment d'Àfrica i una companyia de voluntaris de Torrelvella, i es donà avís al general. Un cop inspeccionades les forces enemigues, San Miguel ordenà al comandant del batalló d'Àfrica que s'unissin a les seves forces els voluntaris de Gandesa, i sense

Fornícula amb imatge de Santa Anna, a la façana principal de l'ajuntament de Gandesa.

disparar ni un tret desallotgés a baioneta l'enemic de les seves posicions, la qual cosa aconseguí amb el suport de l'esquadró de voluntaris de cavalleria de Saragossa, anomenat de la Mort.

Un cop obert el pas, continuà el comboi la marxa fins arribar, com ja he dit, a Favara, a les vuit del vespre, on plovia intensament. L'endemà, 4 de març, continuà la marxa, sense ser molestats pels carlins, cap a Casp, on arribaren a les quatre de la tarda, portant 170 ferits com a conseqüència dels enfrontaments amb els carlins durant l'expedició.

Com a episodi digne d'esment, cal fer notar que la cavalleria prestà un importantíssim auxili a les famílies dels voluntaris gandesans, ja que van haver soldats que arribaren a portar fins a tres xiquets a la gropa. També cal dir que la dona d'un voluntari va tenir un xiquet durant el combat del dia 3, que va viure molts anys i fou conegut amb el nom de *Palles*, quan en realitat s'hagués hagut d'anomenar el fill de la guerra perquè nasqué al camp de batalla.

A Casp, el matí del 5 de març, es passà revista i es donà ordre que a la llista de la tarda es determinarien amb exactitud les pèrdues sofertes. No va poder realitzar-se aquesta formació per passar llista perquè al migdia un toc de generala alarmà la població i posà en moviment la columna. Havia arribat la notícia que Cabañero havia entrat a la ciutat de Saragossa per la matinada, amb la qual cosa el general San Miguel volà cap a Saragossa. Els voluntaris gandesans quedaven abandonats a la seva sort.

Els dies 6, 7, 8 i 9 de març, els emigrats els

necessitaren per creuar l'Ebre, operació que s'efectuà lentament per la mancança de barques. El dia 10 de març de 1838, després de deu dies des que sortiren de Gandesa, arribaven a Mequinensa.

Posteriorment el país cantava:

“El día dos de marzo
que día más desgraciado
que la guarnición de Gandesa
toda salía llorando.”

II. L'estada a Mequinensa

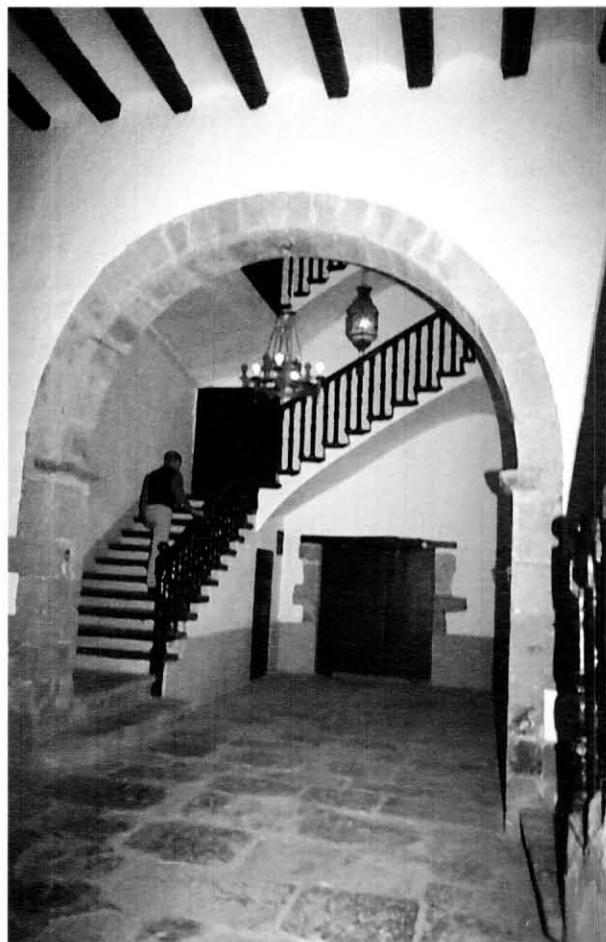
Mequinensa, població d'origen àrab com el seu nom indica, es troba situada a uns seixanta quilòmetres de Gandesa, en el mateix punt on s'uneixen el Segre i l'Ebre, poc després d'haver rebut les aigües del Cinca. Té un castell des del qual es domina completament la població, no solament per la seva alçada sinó perquè hi fan cap tots els carrers. Per aquest motiu fou escollida per allotjar els valents i desgraciats defensors de Gandesa, els quals havien hagut d'abandonar no únicament els seus interessos sinó el que és més trist encara, la seva pàtria estimada, aquella terra dipositària de les seves suors, guardadora dels seus ossos i de les sacrosantes cendres dels seus avantpassats.

Tan bona fama de valents i amants de la llibertat portaven els voluntaris gandesans que el governador de la plaça, tot seguit, els confià la guarnició del castell.

Els veïns de Mequinensa es desvetllaren en l'acolliment de les famílies dels voluntaris emigrats, però la misèria que passaren fou molta perquè cada voluntari només disposava, per a ell i per a la seva família, d'una lliura i mitja de pa, mitja lliura d'arròs, una altra mitja de porc i de 12 quartos, o sia 36 cèntims, cada dos dies.

Però hi ha una Providència, la que inspirà a un dels més grans homes que ha tingut Espanya, l'Excm. Senyor Pascual Madoz, diputat a Corts, autor del *Diccionario Geográfico*, governador de Barcelona durant el còlera del 54 i ministre d'Hisenda. El senyor Madoz s'entusiasmà de la brillant defensa que els nacionals feien de Gandesa i sol·licità, i obtingué, ser inscrit com a primer voluntari o milicià de la primera companyia. Tots els mesos, al passar revista, se'l cridava i el sergent contestava: “és a Madrid a les Corts”.

Molta honra i glòria tenia Madoz d'anar al Congrés vestit de nacional gandesà, i amb un

Palau dels Barons de Purroi. Escala principal.

gran desig, una voluntat i una gran activitat no parava de demanar, de pregar, de suplicar una almoïna, un auxili, una subscripció per als pobres desterrats a Mequinensa.

Ara demanant als diputats del Congrés, ara amb funcions teatrals, ara amb corregudes de bous, i amb tots els mitjans que li suggeria el seu gran talent, la seva poderosa paraula i el seu gran geni, reunia, recollia i enviava fons perquè no morissin de gana les famílies, molt nombroses, dels voluntaris. Gràcies a Madoz es va poder donar quatre quartos o dotze cèntims a cada membre de cada família tots els dies. L'únic premi, l'única recompensa que amb el temps atorgà Gandesa a Madoz, fou posar-li el nom al carrer que abans s'anomenava d'Horta.

Gairebé 28 mesos romangueren els gandesans a Mequinensa. Arribaren el 10 de març de 1838 i el 26 de juny de 1840 tornaren a la seva pàtria i ciutat estimada, la qual havien deixat amb els títols de MOLT LLEIAL I HEROICA i la trobaren amb el títol d'IMMORTAL CIUTAT DE GANDESA.

III. Gandesa davant les Corts

Els fets heroics de Gandesa, la seva constància i valor, el seu patriotisme, el seu amor a la llibertat, varen tenir repercussió a les Corts del Regne.

Efectivament, vegeu el diari de sessions de Corts de la Legislatura de 1837, tom segon, apèndix primer, al número 98, pàgina 1.289, del Congrés de Diputats, on es diu:

"El heroismo con el que los habitantes de la Inmortal Gandesa han defendido la causa de la libertad y de Doña Isabel II en los diferentes sitios que ha sufrido de parte de la facción carlista, y el abandono que acaba de hacer de sus hogares y del sitio de sus glorias entregando a las llamas sus casas y fortunas, reclaman una muestra señalada de gratitud y de justicia nacional.

En consecuencia presentamos al Congreso el siguiente

PROYECTO DE LEY

Artículo primero. Cuando las atenciones del Erario lo permitan, la ciudad de Gandesa será reedificada a nombre y cuenta de la Nación y llevará en adelante el título de INMORTAL.

Art. 2º En su plaza pública se erigirá una columna con la inscripción: *Gandesa reedificada por la Patria agradecida.*

Art 3º Sus milicianos nacionales y demás ciudadanos que han defendido la ciudad y que conservan sus armas para continuar su patriotismo, serán considerados como á movilizados durante la lucha actual y pagados como á tales."

A l'esmentat tom segon de les sessions de Corts de Legislatura de 1837, pàgina 274, consta que l'anterior proposició fou discutida en la sessió del 15 de març de 1838.

El senyor San Miguel, en recolzar-la, digué entre d'altres frases: "¿Cómo un pueblo tan pequeño, apenas conocido en España, situado en un rincón de la Península, ha llegado a merecer un renombre tan glorioso, se ha hecho superior a todo elogio y acreedor a todas esas distinciones que se proponen en este proyecto de ley que presentamos? -Señores, por medios muy sencillos, siendo un modelo de virtudes, de heroismo, de valor y de constancia; estando prontos sus moradores en resistir con pecho denodado a los enemigos de la libertad y de las leyes."

El senyor comte de Navas proposà que fos presa en consideració per unanimitat, i així

s'acordà.

El dia 21 es va donar compte del nomenament de la Comissió que havia de dictaminar, i que es constituí el dia següent sota la presidència de San Miguel i amb Madoz de secretari.

El 30 de juny de 1838, s'acordà imprimir el dictamen de la Comissió i repartir-lo. Al dictamen fan seva per complet la proposició transcrita i la signen, amb data 25 de juliol de 1838, Ramon Salvato, Evaristo San Miguel, Francisco Luján, Miguel Alejos Burriel, el comte de Navas, Pascual Madoz, secretari. Tom quart, pàg. 3.217, *Legislatura 1837, Ap. 184.*

Mentre el Congrés de Diputats tractava d'honorar Gandesa, se celebrava la nit del 12 de juny de 1838 al teatre del Príncipe, a Madrid, una funció a benefici dels gandesans en la qual grans poetes com Harzembusch i Bretón de los Herberos varen compondre i llegir, per honorar-los, magnífiques, entusiastes i sentides poesies.

Per acabar, afegiré que el més gran orador del segle XIX, Emilio Castelar, en prendre possessió del Poder Executiu de la República, l'any 1873, invocà els defensors de Gandesa, posant-los com a model de "aquellos que en medio de las amenazas y de los horrores de la guerra civil, tuvieron ánimo bastante para implantar todas las instituciones liberales."

Epíleg

El general carlí Maroto i el general liberal Espartero, el 31 d'agost de 1839, signaren el conveni de Vergara amb el qual acabà la guerra civil al nord, però no al Maestrat, on es mantingué Cabrera fins que un cop perdudes les places de Morella i Cantavella passa a Catalunya. Derrotat a Berga, passà la frontera francesa el 16 de juliol de 1840, la qual cosa significà el final de la guerra civil dels set anys.

Hem vist i seguit fil per randa els molts patiments dels gandesans durant la guerra, i la glòria que havien assolit. Vegem ara l'esdevenidor que els esperava en el seu retorn a la MOLT LLEIAL, HEROICA I IMMORTAL. Tot i els títols, Gandesa era pobra, atès que els honors de les Corts no passaren mai de ser un bon desig ja que han passat més de setanta anys i encara la pàtria agraida no ha reedificat ni ha aixecat cap columna ni cap piràmide a la plaça pública.

En arribar a Gandesa, els pobres emigrats trobaren els camps erms i les cases devastades. Varen treballar i estalviar, i de mica en mica

referen les propietats, tot i que l'any 1848 tornà la guerra civil de les *matinades*, i Cabrera va recórrer altre cop el Maestrat, si bé finalment se n'hagué de tornar cap a França.

El general Villalonga, que operava en aquesta zona, adoptà mesures radicals com ara fer tapiar les portes dels masos amb les restes de les partides carlines.

Als anys 50 i 51, la misèria senyorejà al país arran de les males collites per la manca d'aigua. Llavors, moltíssimes famílies emigraren a Hieldelaencina, a treballar a les mines de plata, i a Madrid, a treballar als telers. Però la construcció de les carreteres va donar feina i va fer desaparèixer la precarietat d'altres temps. Augmentà el comerç, es creà alguna indústria i prosperà l'agricultura. Enmig d'aquesta situació, quan tot començava a anar bé, tornà la malaurada guerra civil, la darrera, que durà quatre anys, des de 1872 a 1876.

Gandesa a la darrera guerra civil

En iniciar-se la darrera guerra civil, els principals contribuents de Gandesa es reuniren per acordar què farien. Com que ni existia el castell, desaparegut després de vendre's com a Béns Nacionals, ni hi havia restes de les antigues fortificacions, i recordant els molts patiments de la guerra dels set anys, decidiren no defensar-se. La ciutat de Gandesa quedà oberta i els voluntaris de la llibertat que hi vivien formaren una companyia al comandament de Ramon Font, àlies *Fanrigo*, i anaren a les ordres d'Algueró, *el Moro*, a defensar el castell de Móra d'Ebre.

El 2 de febrer de 1874, dia de la Mare de Déu de la Candelera, l'aleshores brigadier Salamanca y Negrete atacà la força carlina composta per quaranta homes, al front dels quals hi havia el tinent Pere Muntané i Agramunt, *Pere de Mascareta*. Aquesta força, destacada a Gandesa per cobrar el portatge (suprimits els portatges a tot Espanya, els carlins els posaren a les carreteres que ocupaven), estava fortificada en una casa del carrer de Catalunya. Va ser atacada a la descoberta amb el resultat de quinze baixes a les tropes de l'exèrcit i els carlins es rendiren sense tenir-ne cap. Mentre les tropes atacaven els carlins, els voluntaris que les acompanyaven comandats per Crivillé, entraren a registrar la població, i en una casa del carrer de Miravet hi trobaren el cabdill Busquetas i el seu assistent,

als quals varen liquidar. Més sort tingué un altre dirigent carlí anomenat Mañero perquè només l'empresonaren.

El 4 de juny de 1874, dia de Corpus, els generals de l'exèrcit Despujols i Delatre, amb tres batallons d'infanteria i un esquadró de cavalleria el primer, i amb un miler de civils i carrabiners i dos esquadrons de cavalleria el segon, atacaren els carlins comandats per Don Alfonso i Doña Blanca, en nombre d'uns 7.000. El foc va durar unes sis hores i es van causar en ambdós bàndols unes 500 baixes, de les quals 44 morts carlins i 11 de les finalment victorioses tropes del Govern.

El diputat provincial Marià Serrate i Fumal, sabedor per un dependent seu que els carlins en un nombre considerable es dirigien cap a Gandesa des de Corbera, va començar a cridar, impulsat pel seu amor a la causa liberal, el cap i els oficials de l'Estat Major, i el mateix general Despujols, del perill que els amenaçava. L'avís motivà que els liberals destaquessin la cavalleria per contenir i derrotar per complet els carlins.

Per la tarda les tropes marxaren cap a Batea, i per la nit, el *Capellà de Flix* amb la seva partida, pernoctà a Gandesa. Tan bon punt hi arribà no va mancar carlí local que no li donés avís d'allò que havia fet Serrate. Seguidament, va donar ordre d'empresonar-lo i sens dubte l'haguessin afusellat si no arriba a ser pels esforços i les gestions que van fer al seu favor el secretari de l'Ajuntament, Jaume Sabaté, i el notari de Gandesa, Àngel Sunyer de Magrinyà, i la seva esposa Angústias Font de Mora, a la casa dels quals, al carrer de Miravet (avui Major) número 6, s'acostumaven a allotjar sempre els caps carlins, i en especial Don Alfonso i Doña Blanca. Gràcies a aquestes gestions i a les del notari Josep Pascual, va poder veure's el senyor Sarrate en llibertat.

Ocupada militarment Gandesa l'octubre de 1875, obligaren l'alcalde, Joaquim Figueras i Solé, a publicar un ban, el dia 25, fent prohibició de sortir de la població a aquells que no paguessin dos trimestres de contribució. Això motivà que el dia 27 un servidor dirigís a l'esmentada autoritat l'ofici que copio tot seguit:

"Por el artículo 21 del Decreto de 26 de Junio de 1874, tengo el ineludible deber, como á Comisario de Agricultura de esta provincia de Tarragona, de estudiar, remover y oponerme a

los obstáculos que impidan, perjudiquen o se opongan al desarrollo y fomento de la agricultura en todas sus manifestaciones. La casualidad de encontrarme temporalmente en esta ciudad hizo, que oyese el bando de V. publicado ayer por el pregonero, en el que prohíbe terminantemente que nadie salga de la ciudad sin que precisamente satisfaga dos trimestres de contribución teniendo que exhibir á los centinelas la papeleta de haberlos pagado. Habiéndose cumplimentado el bando, porque ni ayer ni hoy se permite salir de Gandesa, es esta medida perjudicial á la agricultura y voy por lo tanto á hacer á V. algunas observaciones para probarse, á fin de que, desde el recibo de esta comunicación, disponga sin efecto dicho bando.

En cualquier tiempo que se prohíba salir de una población los perjuicios que á la agricultura se acasionan son importantísimos, mas en la época actual son para la ciudad de Gandesa irreparables; toda vez que, como V. no ignora, se están verificando en el campo las operaciones de la vendimia y la siembra, que son sumamente apremiantes; que la primera no admite, una vez empezada, demora, pues el labrador está sumamente expuesto a perder completamente su trabajo de todo el año con un solo día que suspenda de tirar uvas al lagar, y observe V. que mientras al agricultor el fruto recogido se le pierde en casa, el que le falta recoger se le pudre en el campo.

El término de esta ciudad es en lo general arcilloso y como en los terrenos de esta clase son muy contados los días que están de buen temple para sembrar, es muy difícil que para tan importante operación agrícola se encuentren en igual estado que en la actualidad á causa de las abundantes lluvias de la semana última, y como la buena sementera es la base de la futura cosecha, y siendo por lo tanto los cereales una de las principales producciones de esta ciudad, los perjuicios que con su bando irrogarán, dejo á su consideración el apreciarlos.

Ahora bien, si los agricultores no pueden sembrar ni vendimiar ¿cómo pagarán la contribución? Si por la ley no puede embargarse al labrador sus instrumentos de labranza, mucho menos se le puede privar del uso de sus brazos, y en consecuencia de su trabajo. ¿No puede suceder en esta ciudad después de haber pagado en el corto período de poco más de dos años, unas cincuenta mil pesetas a los carlistas y seis

Kiloo Carrete

Façana principalde l'ajuntament de Gandesa amb fonícula i imatge de Santa Anna.

trimestres cuando menos de contribución a las columnas del ejército, desde el 24 de Junio último, o muchos labradores no tengan ni un céntimo mayormente estando pendientes las cosechas de vino y aceite? ¿Por que al que no tiene se le ha de impedir trabajar? Medite V. acerca las consideraciones que anteceden.

Esta Comisaría no entrará porque no es su incumbencia, a discutir si la medida adoptada, fuera del terreno agrícola, está bien o mal tomada; así es que no corresponde decirle: que a los deudores de contribuciones únicamente se les apremia, se les embarga y venden los bienes, pero nunca se le impide salir de la población; mas si que le manifestaré que el bando que motiva esta comunicación, es de desastrosas y fatales consecuencias para la agricultura de continuar vigente, y espero con fundamento que lo dejará sin efecto en seguida de recibida la presente, y me evitará el disgusto de tener que acudir, en el cumplimiento de mi deber, á la Superioridad dándola traslado de este oficio.

Lo que tengo el honor de comunicar á V. para los efectos consiguientes.- Dios guarde a V. muchos años.- Gandesa 27 de octubre de 1875.- El Comisario de Agricultura.- Antonio de Magriñá.- Sr. Alcalde de Gandesa.”

Malament ho hagués passat sense la intervenció de l'advocat Tomàs Vaquer, a la casa del qual s'havien reunit els oficials per tractar d'atropellar-me, ja que els va fer veure que el nomenament de Comissari d'Agricultura era acordat pel Consell de Ministres i publicat per Reial Decret a la gaseta. En veure això, varen acordar consultar-ho amb el general en cap, Salamanca y Negrete, qui els telegrafia advertint-los que procuressin evitar conflictes amb el Comissari d'Agricultura. Aleshores em deixaren en pau i el ban quedà sense efecte.

Aquests foren els esdeveniments més notables que es produïren durant la darrera guerra civil a la ciutat de Gandesa, però amb la plaga dels allotjaments i el continu pagament de contribucions que un i altre bàndol exigien, els resultà cara la neutralitat.

Des d'aleshores, Gandesa ha crescut molt amb les seves tres carreteres, la de Gandesa a Móra, Falset, Reus i Tarragona; la de Calaceit i Alcanyís; la de Batea, Maella, Casp, branca de l'anterior, i la de Tortosa. Totes s'uneixen a la plaça de la *Coronilla* i els noms dels carrers que hi surten: Catalunya, València i Aragó, indiquen les respectives direccions. Avui hi ha carrers amb voreres, cases pintades, emblanquinades, i fins i tot estucades; botigues de roba com les que hi ha a les millors poblacions, bons comerços de queviures, drogueries, pastisseries, etc., etc. La Gandesa de 1909 no és la de 1840.

Apèndix

En record de la guerra civil dels set anys, l'Ajuntament de Gandesa varià els noms d'alguns carrers i places ja existents i en batejà d'altres de nous que s'havien creat amb l'eixample.

Carrer dels Set Setges, en record dels set setges que han motivat aquesta història.

Plaça del Duc de la Victòria, en homenatge al general Baldomero Espartero, duc de la Victòria i de Morella, comte de Luchana i de Belascoain, i darrerament príncep de Vergara, el Pacificador.

Carrer d'Iriarte. El general José Martín de Iriarte, qui va aixecar el primer setge.

Carrer de Ciril Franquet (s'hi posa el nom

per distingir-lo del seu germà que va morir a Ulldecona, i del seu fill Josep, actual baró de Purroy). Fou tinent i capità de la primera companyia durant el setge, més tard diputat a Corts, governador de Barcelona i propietari a Gandesa.

Carrer de Santos San Miguel, l'alliberador de Gandesa. S'hi posa el nom per distingir-lo del seu germà Evaristo, que va ser diputat a Corts, ministre de la Guerra, inspector general de la Milícia Nacional del Regne, capità general de l'exèrcit, duc de San Miguel i preceptor d'Alfons XII.

Carrer de Pascual Madoz, s'hi posa el nom per distingir-lo del seu germà Fernando, diputat a Corts.

Carrer de la Victòria, per recordar que en aquest indret hi havia la porta de Corbera, l'única que era oberta durant la guerra i sobre la qual s'hi instal·là el canó de carrasca del primer setge.

Plaça de la *Coronilla*, en record de l'antiga corona d'Aragó composta per Aragó, Catalunya i València. Per això els tres carrers o carreteres que s'hi uneixen porten el nom d'Aragó, Catalunya i València.

La Mare de Déu de la Fontcalda

És la Mare de Déu de la Fontcalda per a Gandesa el mateix que és la Mare de Déu del Pilar per a Saragossa, la patrona de la ciutat. La festa se celebra el diumenge següent al 8 de setembre.

En la Guerra del Francès, assetjada Saragossa, els saragossans invocaven la Mare de Déu del Pilar i cridaven: "Visca la Pàtria!" A la guerra dels set anys, assetjada Gandesa pels carlins, els gandesans invocaven la Mare de Déu de la Fontcalda i cridaven: "Visca la Llibertat!"

En les obres que s'escriguin sobre un fet històric de Saragossa és difícil de deixar d'esmentar la Mare de Déu del Pilar, més difícil ho és encara a l'autor d'aquesta obra deixar d'esmentar la Mare de Déu de la Fontcalda, no només perquè els seus avantpassats materns hi van néixer i hi visqueren² sinó perquè el 14 de novembre de 1898, aniversari de la mort de la seva esposa Maria Domingo i Torroja, finida a Tarragona l'any 1887; publicà l'oració a la Mare de Déu de la Fontcalda que copio tot seguit. L'Il·lm. Sr. Bisbe de Tortosa té concedits quaranta dies d'indulgència cada cop que es resi. Diu així:

ORACIÓ

“Santísima Virgen de la Font-Calda: Humilmente os ruego seais mi madre, amparándome en las penas, tribulaciones y adversidades de la vida, y os suplico encarecidamente, deis á este vuestro hijo la salud del cuerpo y la paz del alma. Haced Divina Señora: que despreciando las miserias humanas y olvidando las ingratitudes, sea útil á la sociedad y á la familia. Amén.”

La Mare de Déu de la Fontcalda és a una ermita construïda l'any 1756, al fons d'una vall, més ben dit, d'un embut o cràter de volcà³ a 300 metres de profunditat i a 180 metres sota Gandesa, a la distància de deu quilòmetres de la ciutat; a la vora del riu Canaletes, a l'alçada de 250 metres sobre el mar. Hi ha una font que dona uns cinc hectòlitres d'aigua per minut, al límit del terme municipal de Gandesa amb el de Prat de Comte. És una aigua que té una temperatura d'uns 28 graus centígrads i una densitat de 10,007. Per les anàlisis practicades resulta que un litre d'aigua conté:

Clorur de magnesi	0,200 grams
Carbonat de calci	0,100 grams
Sulfat de magnesi	0,050 grams
Fosfat d'alumini ferruginós	0,025 grams
Clorur sòdic	0,025 grams
Sílíce	0,010 grams
Indicis de iode i estronciana.	

Dono compliment a un deure humanitari al facilitar les esmentades dades perquè després de moltíssims anys d'anar a la Fontcalda m'he pogut convèncer del molt eficaces que són aquelles aigües per curar els reumatismes, i és del tot comú veure el paralític i aquell que per caminar necessita croses completament curats després dels nou banys que generalment s'hi solen prendre.

S'ha acabat el meu afany de relatar amb la major brevetat possible els fets de Gandesa del segle XIX que poden ser de major o menor interès per a la història pàtria. Per aquest motiu he intentat ser sobri en comentaris perquè l'obra no resultés voluminosa i poguessin llegir els néts en una hora els sacrificis que van fer els seus avis gandesans per conquerir, obtenir i conservar la llibertat. A la vegada van aconseguir elevar una petita vila a tan gran alçada de noblesa que no n'hi ha cap altra a la província que la superi, perquè si la ciutat de Tarragona és Fidelíssima i Exemplar, la ciutat de Gandesa és Molt Lleial, Heroica i Immortal.

Donat a estampa el novembre de 1909 a la impremta de Joan Baptista Llop i Gasull, la primera i l'única de la ciutat de Gandesa, situada al carrer del Costumà núm. 52.

Notes

- ¹ Aquesta dada l'hem tret dels quadres fets per l'enginyer agrònom Francesc-Maria Domingo i Plana, que es troben al Consell d'Agricultura de Tarragona.
- ² Carrer de Miravet, avui Major, casa Suñer, avui Serrano.
- ³ Prop de la font encara es veu la cendra i la lava del volcà.

Bibliografia

- VIDAL i FONT, Joaquim. *Reculls històrics de la ciutat de Gandesa*. Gandesa, 1989.
- MANYÀ, Joan B. *Notes d'història de Gandesa*. Ed. Algueró i Baiges S.R.C. Tortosa, 1962.
- BLADÉ i DESUMVILA, A. *Els setges de Gandesa i del Castell de Móra d'Ebre*. Episodis de la Història. Ed. Rafael Dalmau.

Campanar de l'Església de Santa Maria de Gandesa.

Kido Carrete